

“Een ruimte die ik niet ken”

Martin Reul

“Een ruimte die ik niet ken”

“Objecten hebben impliceert dat zij niet noodzakelijk hoeven te zijn.”

Schrijver: Martin Reul

ISBN: 9789403906737

Druk: Bookmundo

© 2026 Martin Reul

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Voorwoord 5

1. De filosofische visie op de parapsychologie 7
2. Nieuwe wegen, oude denkbeelden 20
3. Vierluik over brein, geest, bewustzijn en... ziel 47
4. The Trickster and the Paranormal 64
5. De fysica van onsterfelijkheid 84
6. Een blik in de spiegel van de toekomst 90
7. Reinigen van huizen een misverstand in het licht van bewustzijn 109
8. Therapie als innerlijk proces van bewustwording 'Er gebeurt (n)iets met mij' 111
9. Therapie in spiritueel perspectief 118
10. Het verschil tussen aards mediumschap en geestelijk mediumschap 156
11. Wicca, Paganisme en Satanisme 162
12. Het bewuste universum - een optimistische benadering 171
13. Parapsychologie, filosofie en spiritualiteit 204
14. Alfred North Whitehead – inleiding en korte samenvatting 212
15. Prof. James E. Beichler 'Om voor te sterven': De fysieke realiteit van bewust overleven 251
16. Gerard Croiset & Wilhelm Tenhaeff 255

Voorwoord

“Objecten hebben impliceert dat zij niet noodzakelijk hoeven te zijn.”

Hans Blumenberg

Voor u ligt mijn boek Een ruimte die ik niet ken. Een titel die wellicht vragen oproept. Want wat is die ruimte? Waar bevindt zij zich? En waarom zou iemand haar niet kennen?

Met deze titel doel ik niet in de eerste plaats op mijzelf, maar op de lezer die zich nog niet eerder heeft verdiept in parapsychologie, mediumschap of de geestelijke dimensies van het menselijk bestaan. De meeste mensen leven binnen de grenzen van de alledaagse werkelijkheid: een wereld die bepaald wordt door ruimte, tijd, logica en de waarnemingen van de zintuigen. Toch zijn er momenten waarop zich ervaringen aandienen die zich niet eenvoudig binnen dat vertrouwde kader laten plaatsen. Ervaringen van intuïtie, helderziendheid, telepathie, voorspellende dromen, bijna-doodervaringen of het gevoel van contact met overleden dierbaren. Juist dát gebied vormt de ruimte waarover dit boek handelt.

Ik schrijf dit boek niet uitsluitend als onderzoeker of beschouwer, maar ook vanuit mijn persoonlijke ervaringen als spiritualistisch medium. Al vele jaren ben ik werkzaam als helderziende paragnost, magnetiseur en medium. In de loop van die jaren heb ik talloze mensen ontmoet die, vaak na ingrijpende gebeurtenissen in hun leven, op zoek raakten naar antwoorden die de gewone werkelijkheid hun niet kon geven. Achter verdriet, verlies, ziekte, twijfel of existentiële vragen bleek zich dikwijls een diepere zoektocht te bevinden: de vraag naar bewustzijn, ziel, dood en voortbestaan.

De boodschappen die ik tijdens consulten ontvang, lijken afkomstig uit een werkelijkheid die sterk verwant is aan de onze, maar er tegelijk fundamenteel van verschilt. Overledenen beschrijven geen “hemel” in traditionele religieuze zin, maar eerder een andere bestaansvorm, een werkelijkheid waarin bewustzijn zich buiten de beperkingen van het stoffelijke lichaam lijkt voort te zetten. Dat roept vanzelfsprekend vragen op. Zijn dergelijke ervaringen psychologisch te verklaren? Hebben wij te maken met projecties van het onderbewuste? Is er sprake van telepathie, helderziendheid of werkelijk contact met een geestelijke wereld? En hoe verhouden dergelijke ervaringen zich tot wetenschap, filosofie en religie? Juist die vragen hebben mij ertoe gebracht dit boek te schrijven.

Wat dit werk wellicht onderscheidt van veel andere publicaties over mediumschap, is dat ik heb geprobeerd twee werelden met elkaar te verbinden: de wereld van de praktijkervaring van het medium én de wereld van de parapsychologische theorievorming. Veel mediums schrijven hoofdzakelijk over persoonlijke belevenissen of indrukwekkende consulten.

Wetenschappelijke reflectie ontbreekt daarbij vaak. Omgekeerd beperken parapsychologen zich doorgaans tot theorie, experiment en analyse, zonder werkelijk inzicht te geven in de innerlijke belevingswereld van degene die paranormaal waarneemt. In dit boek probeer ik beide perspectieven samen te brengen. Daarbij spelen figuren als Gerard Croiset en Wilhelm Heinrich Carl Tenhaeff een belangrijke rol. Hun samenwerking vormt nog altijd één van de meest bijzondere hoofdstukken uit de Nederlandse geschiedenis van de parapsychologie. Croiset, de intuïtieve en uitzonderlijk begaafde paragnost, en Tenhaeff, de wetenschapper die ondanks alle kritiek bleef zoeken naar een theoretisch kader voor het paranormale, vertegenwoordigen twee benaderingen die elkaar soms aanvullen en soms tegenspreken. Toch hebben zij beiden een belangrijke bijdrage geleverd aan het denken over bewustzijn en buitenzintuiglijke waarneming.

Ook de hedendaagse ontwikkelingen binnen de filosofie en natuurkunde komen in dit boek aan bod. In hoofdstuk 15 bespreek ik onder meer de opvattingen van de Amerikaanse professor James E. Beichler, auteur van het boek *To Die For*. Beichler verdedigt daarin de gedachte dat bewustzijn niet volledig afhankelijk is van het fysieke lichaam en dat de huidige natuurwetenschap mogelijk tekortschiet om paranormale verschijnselen werkelijk te verklaren. Hij pleit daarom voor een uitbreiding van ons wetenschappelijk wereldbeeld door middel van wat hij "parafysica" noemt: een poging om parapsychologie te verbinden met inzichten uit de kwantummechanica en de relativiteitstheorie.

Binnen die benadering speelt ook het idee van een vijfde dimensie een rol, een bestaansniveau dat mogelijk verklaringen biedt voor verschijnselen als helderziendheid, precognitie en bewustzijn buiten ruimte en tijd. Hoewel dergelijke theorieën speculatief blijven, openen zij tegelijkertijd een fascinerend perspectief: namelijk dat de werkelijkheid wellicht veel omvangrijker is dan onze dagelijkse ervaring doet vermoeden.

Dit boek pretendeert niet definitief antwoord te geven op de grote vragen rond mediumschap, spiritualiteit of leven na de dood. Integendeel, het wil vooral uitnodigen tot nadenken, onderzoeken en verwondering. Misschien is het belangrijkste wat de parapsychologie ons leert wel dat de mens nog lang niet alles begrijpt van zichzelf, van bewustzijn en van de werkelijkheid waarin hij leeft.

Paranormale ervaringen raken immers niet alleen aan wetenschap, maar ook aan filosofie, psychologie, spiritualiteit en uiteindelijk aan de vraag wat het betekent mens te zijn. In een tijd waarin het paranormale vaak gereduceerd wordt tot amusement, televisieformats of snelle sensatie, hoop ik met dit boek een meer beschouwende en inhoudelijke bijdrage te leveren. Want achter mediumschap en helderziendheid gaat, naar mijn overtuiging, een diepere werkelijkheid schuil die niet in oppervlakkig vermaak gevangen kan worden.

Misschien bestaat de grootste uitdaging er niet in om te bewijzen dát er meer is tussen hemel en aarde, maar om opnieuw te leren luisteren naar die stille dimensie die zich soms aan ons openbaart in dromen, intuïtie, liefde, verlies, inspiratie of het onverklaarbare moment waarop wij voelen dat het leven groter is dan het zichtbare alleen.

"Tijdens het schrijven over de complexe thema's die in dit boek aan bod komen, hoorde ik vaak de stem van een dierbare vriend in gedachten. Hij daagde mij uit om verder te kijken, dieper te vragen en vanzelfsprekendheden niet zomaar te accepteren. Hij was een filosoof in hart en nieren en voor mij een onmisbare raadgever, zowel in stoffelijke als in geestelijke zin. Zijn naam hier noemen zou een bescheiden eerbetoon zijn aan een bijzondere vriend, maar hij zocht nooit de publieke voorgrond en wilde op geen enkele manier bij naam worden genoemd. Hij leerde mij dat de dood de stem niet doet verstommen, maar haar slechts een andere klank geeft. Sommige dialogen gaan verder, ook wanneer woorden hebben plaatsgemaakt voor herinnering, inspiratie en innerlijk weten."

Ik hoop dat dit boek u mag begeleiden bij die zoektocht.

Veel leesplezier gewenst.

Martin Reul

Hoofdstuk 1 - De filosofische visie op de parapsychologie

Waarom zijn de dingen eigenlijk zoals ze zijn? Is wat wij met onze zintuigen waarnemen wel werkelijk zoals het zich aan ons voordoet? Waarom bestaat er überhaupt iets? Waarom is er leven, en waarom juist in de vormen die wij kennen? Waarom is de bouw van de materie zoals zij is? En waarom zijn de natuurwetten precies zo en niet anders? In een boek dat draait om de Geestelijke Wereld is het zinvol om deze vragen in een breder perspectief te plaatsen. Daarom wil ik hier stilstaan bij de metafysica: het onderdeel van de filosofie dat zich bezighoudt met de diepere aard van de werkelijkheid. Voordat ik daarop inga, wil ik eerst iets anders opmerken. In dit boek kies ik soms een aanpak die misschien wat grillig of tegendraads lijkt. Onderwerpen als Spiritualisme en de Geestelijke Wereld worden niet altijd op de manier besproken die men wellicht verwacht. Dat is bewust. Mijn bedoeling is namelijk om een bepaald doel te bereiken. In mijn omgeving ontmoet ik vaak mensen die bijna automatisch bepaalde denkpatronen volgen. Ze bewegen zich binnen kaders die zijn gevormd door hun opvoeding, familie, geloof, politieke overtuigingen, opleiding of beroep, kortom door de maatschappij waarin zij leven. In veel gevallen zijn ze zich daar nauwelijks van bewust. Dat is begrijpelijk. Het is immers gemakkelijker om bestaande paden te volgen dan om zelf nieuwe wegen te zoeken. Wie zijn hoofd boven het maaiveld uitsteekt, loopt immers het risico om te worden uitgelachen of zelfs tegenstand te ondervinden. Vanuit het Spiritualisme probeer ik mensen daarom te prikkelen om zich los te maken uit zulke beperkende patronen. Niet uit opstandigheid, maar om ruimte te creëren voor groei, groei in de breedste zin van het woord. Dat vraagt onder andere dat we ons bewust worden van ons eigen geestelijke potentieel.

Maar wat betekent dat eigenlijk: bewust worden?

We zeggen vaak dat we ons bewust zijn van onszelf en van de wereld om ons heen. Toch is dat maar een deel van het verhaal. Als levende wezens bezitten we immers altijd een vorm van bewustzijn, zelfs wanneer we slapen of bewusteloos zijn. In zulke momenten is ons waakbewustzijn weliswaar uitgeschakeld, maar het bewustzijn zelf verdwijnt niet. Het functioneert eenvoudig op een ander niveau. En wanneer wij sterven? Vanuit spiritueel perspectief leeft datgene wat we de kern van ons bewustzijn kunnen noemen, onze ziel verder. Niet meer in deze fysieke werkelijkheid, maar in een andere dimensie van bestaan. Om in dit leven ons bewustzijn beter te leren gebruiken, kunnen we putten uit wat aanwezig is in onze zintuigen, ons verstand en ons gevoel. Niet alleen door deze vermogens, maar ook in deze vermogens. Dat klinkt misschien raadselachtig, maar het zal in de loop van dit hoofdstuk duidelijker worden.

Kant, kennisleer en metafysica

Om deze vragen verder te verkennen beginnen we bij de Duitse filosoof Immanuel Kant (1724–1804). Zijn filosofie vertrekt vanuit de rede: het menselijke verstand. Voor ons doel is het interessant om te onderzoeken hoe Kant vanuit dat uitgangspunt mens en wereld begrijpt en hoe hij de plaats van de metafysica daarin bepaalt. Op het eerste gezicht lijken rede en metafysica weinig met elkaar te maken te hebben. Metafysica richt zich immers op datgene wat voorbij het zintuiglijk waarneembare ligt: het bovenzinnelijke. Toch speelde de metafysica bij Kant een centrale rol. Sterker nog, de vraag naar de mogelijkheid van metafysica vormde een kernprobleem in zijn filosofie. Metafysica houdt zich bezig met het noumenale: een werkelijkheid die wij niet met onze zintuigen kunnen waarnemen. Het is een domein dat alleen door het denken kan worden benaderd.

Volgens Kant stuiten wij hier op een grens. Ons verstand, gevoed door zintuiglijke ervaringen, kan slechts tot op zekere hoogte reiken. Voor Kant betekende dit dat echte kennis van deze bovenzintuiglijke werkelijkheid niet mogelijk was. Voor ons ligt dat misschien anders, maar dat is een vraag die we later in dit boek opnieuw zullen oppakken.

Wat betekent metafysica?

Het woord metafysica komt van de Griekse woorden meta (na) en physika (natuurkundige verschijnselen). De term ontstond eigenlijk toevallig. Aristoteles zelf sprak over zijn werk als de eerste filosofie. Maar een latere uitgever, Andronicus van Rhodos, plaatste deze teksten na Aristoteles' boek Fysica. Zo ontstond de titel Metafysica, letterlijk: wat na de natuurkunde komt. In de filosofie kreeg het woord een bredere betekenis. Metafysica werd de naam voor het onderzoek naar alles wat voorbij de zichtbare, materiële werkelijkheid ligt. Sommige filosofen, zoals Plato, zagen deze diepere werkelijkheid als een wereld die onze zichtbare wereld overstijgt. Andere denkers, zoals Aristoteles, zochten de grond van de werkelijkheid juist in de verborgen structuur die aan de zintuiglijke wereld ten grondslag ligt. Interessant genoeg zien we vergelijkbare ideeën ook terug bij moderne natuurkundigen. Zo sprak de natuurkundige David Bohm bijvoorbeeld over een impliciete en expliciete orde: een diepere werkelijkheid die zich op verschillende niveaus manifesteert.

Twee werelden?

Kant verwierp het idee van een geestelijke werkelijkheid niet. Hij sprak echter liever over het Ding-an-sich, het ding op zichzelf, dat deel uitmaakt van wat hij de noumenale wereld noemde. Daartegenover staat de fenomenale wereld: de wereld van verschijnselen die wij met onze zintuigen kunnen waarnemen. Het Griekse woord noumenon betekent letterlijk: dat wat alleen gedacht kan worden. We kunnen erover nadenken, maar we kunnen er geen concrete voorstelling van maken. Volgens Kant is het Ding-an-sich daarom principieel onkenbaar. Onze zintuigen en ons verstand kunnen de werkelijkheid slechts ervaren zoals zij aan ons verschijnt. Wat de werkelijkheid op zichzelf is, blijft buiten ons bereik. Kant ontwikkelde deze gedachte in zijn beroemde werk *Kritiek van de zuivere rede*. Daarin probeert hij te verklaren hoe kennis mogelijk is en welke grenzen zij heeft. Hij wilde daarmee een filosofische basis geven aan de natuurwetenschap van zijn tijd, die sterk werd beïnvloed door het werk van Isaac Newton.

Nieuwe natuurkunde, nieuwe vragen

In de twintigste eeuw veranderde het wetenschappelijke wereldbeeld ingrijpend. De relativiteitstheorie en de kwantumfysica lieten zien dat de werkelijkheid veel complexer is dan men in de tijd van Kant dacht. Toch betekende dit niet dat natuurwetenschappers plotseling bovennatuurlijke verklaringen gingen omarmen. Integendeel: de meeste wetenschappers bleven ervan overtuigd dat de natuurwetenschap uiteindelijk de oorsprong en structuur van het universum zou kunnen verklaren. Wel groeide het besef dat de werkelijkheid diepere lagen kent. Sommige wetenschappers wezen zelfs op opvallende overeenkomsten tussen moderne fysica en inzichten uit mystieke tradities. In dat opzicht blijkt Kant verrassen actueel. Zijn ideeën over de grenzen van menselijke kennis en de rol van het bewustzijn blijven ook in het licht van moderne wetenschap relevant.

Tussendoor: Plato

Om Kant beter te begrijpen, is het nuttig kort stil te staan bij Plato (427–347 v.Chr.). Plato ging uit van twee niveaus van werkelijkheid. Enerzijds is er de wereld van de dingen die wij met onze zintuigen waarnemen. Anderzijds is er de wereld van de ideeën, de eeuwige en onveranderlijke vormen die aan alle dingen ten grondslag liggen. Volgens Plato zijn de dingen die wij zien slechts onvolmaakte weerspiegelingen van deze ideeën. De ware werkelijkheid ligt dus niet in de zichtbare wereld, maar in de wereld van de ideeën. Deze ideeën vormen een hiërarchisch geheel dat uiteindelijk wordt bekroond door de idee van het goede, de hoogste bron van waarheid en bestaan. Plato zag kennis daarom niet als iets dat wij creëren, maar als iets dat wij herinneren. Volgens hem bezit de menselijke ziel een diepere kennis die zij vóór haar aardse bestaan al heeft verworven. Wat wij leren is in feite een vorm van herinnering. De ziel speelt dan ook een centrale rol in Plato's filosofie. Hij beschouwde haar als onsterfelijk en verbonden met de wereld van de ideeën. Tijdens het aardse leven gebruikt de ziel het lichaam als instrument, maar haar oorsprong ligt in een hogere werkelijkheid. Plato sprak zelfs over zielsverhuizing, een vorm van wedergeboorte waarbij de ziel na de dood opnieuw een lichaam kan aannemen.

Filosofische kanttekeningen bij Plato

Wie zich verdiept in het denken van Plato merkt al snel dat zijn filosofie niet eenvoudig samen te vatten is. Zijn ideeën liggen namelijk verspreid over vele werken, waarvan de beroemde Dialogen de bekendste zijn. In deze teksten voert Plato vaak gesprekken tussen verschillende personen, waardoor zijn filosofie zich stap voor stap ontvouwt. Daarbij komt nog dat Plato's metafysica, zijn leer over de diepere aard van de werkelijkheid, nauw verweven is met zijn kennisleer en zijn ethiek. Die verschillende onderdelen van zijn filosofie kunnen eigenlijk niet los van elkaar worden gezien. Plato stond bovendien sterk onder invloed van eerdere denkers, vooral van zijn leermeester Socrates. In de loop van zijn leven ontwikkelde hij zijn eigen ideeën verder, waardoor zijn denken zich geleidelijk verwijderde van dat van zijn leermeester. Wat hier over Plato wordt besproken, vormt daarom slechts een deel van zijn totale filosofische werk. Het is een vereenvoudigde weergave, bedoeld om de belangrijkste lijnen begrijpelijk te maken.

Plato's grot

Een van de bekendste beelden uit de filosofie is Plato's mythe van de grot. Met dit verhaal wilde Plato duidelijk maken hoe moeilijk het voor mensen kan zijn om tot ware kennis te komen. Stel je een grot voor waarin gevangenen zitten. Ze zijn vastgeketend en kijken met hun rug naar het licht. Voor hen bevindt zich slechts een muur. Achter hen brandt een vuur, en tussen dat vuur en de gevangenen bewegen mensen heen en weer die allerlei voorwerpen dragen. De gevangenen zien deze mensen niet. Ze zien alleen de schaduwen die op de muur worden geprojecteerd en horen de geluiden die daarbij horen. Omdat zij hun hele leven niets anders hebben gezien, houden zij deze schaduwen voor de werkelijkheid. Maar stel dat één van de gevangenen zich weet los te maken. Stel dat hij de grot uitklimt en uiteindelijk het daglicht bereikt. In het begin zal het felle licht hem verblinden. Maar langzaam zal hij gaan zien hoe de wereld er werkelijk uitziet. Hij zal begrijpen dat de schaduwen in de grot slechts een afspiegeling waren van een diepere werkelijkheid. Als deze bevrijde gevangene daarna terugkeert naar de grot om zijn medegevangenen te vertellen wat hij heeft ontdekt, is de kans groot dat zij hem niet geloven. Misschien verklaren ze hem zelfs voor gek. Volgens Plato is

dat vaak het lot van de filosoof: iemand die probeert mensen wakker te maken uit hun vertrouwde maar beperkte beeld van de werkelijkheid.

De jonge Kant en Swedenborg

Eerder hebben we al iets gezegd over het filosofische systeem van Kant. Om zijn ideeën goed te begrijpen, is het echter belangrijk om ook te kijken naar zijn vroege periode als filosoof. In 1766 publiceerde Kant een opmerkelijk boek met de titel *Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik*. Dromen van een geestenziener. Dit werk was gewijd aan de Zweedse geleerde Emanuel Swedenborg (1688–1772). Swedenborg was een uitzonderlijke figuur. Hij hield zich bezig met verschillende wetenschappelijke disciplines, maar stond ook bekend om zijn spirituele visioenen en beschrijvingen van een geestelijke wereld. In de tijd van Kant trokken Swedenborgs geschriften veel aandacht. Kant bespreekt zijn ideeën in dit boek op een deels kritische en soms zelfs satirische manier. Toch betekent dat niet dat hij alles wat Swedenborg schreef simpelweg belachelijk vond. Integendeel: sommige van Swedenborgs opvattingen lijken zelfs een zekere invloed te hebben gehad op Kants latere denken. Omdat spiritualiteit en Spiritualisme in dit boek een belangrijke rol spelen, is het interessant om kort stil te staan bij enkele overeenkomsten tussen Kant en Swedenborg.

Het “Rijk der Doeleinden”

Een belangrijk begrip in Kants ethische filosofie is het “Rijk der Doeleinden” (Reich der Zwecke). Met deze uitdrukking bedoelde Kant een gemeenschap van redelijke wezens die elkaar niet als middel gebruiken, maar elkaar erkennen als doelen op zichzelf. Voor Kant had ieder mens een intrinsieke waarde. Niemand mocht worden behandeld als slechts een instrument voor het doel van een ander. Sommige filosofen hebben erop gewezen dat dit idee mogelijk verwantschap vertoont met Swedenborgs beschrijving van de hemel: een gemeenschap van zielen die samenleven volgens morele wetten. Het “Rijk der Doeleinden” is bij Kant echter geen waarneembare werkelijkheid. Het is een idee van de rede. We kunnen het denken en begrijpen als een moreel ideaal, maar we kunnen het niet met onze zintuigen waarnemen. In die zin lijkt het op wat Kant de noumenale wereld noemde: een werkelijkheid die wel gedacht kan worden, maar die buiten onze directe ervaring ligt. Volgens Kant kan de mens, als moreel wezen, worden beschouwd als lid van zo’n bovenzinnelijke gemeenschap.

Swedenborg en Kants filosofie

Kant heeft Swedenborg nooit persoonlijk ontmoet, al leefden zij geografisch gezien niet ver van elkaar. Toch heeft Swedenborgs werk duidelijk indruk op hem gemaakt. In Kants beschrijving van het “Rijk der Doeleinden” zien sommige onderzoekers zelfs elementen terug van de christelijke hemel zoals Swedenborg die beschreef. Zo gebruikt Kant soms ook de uitdrukking “Koninkrijk der Hemelen” wanneer hij over deze morele gemeenschap spreekt. Swedenborgs invloed lijkt zich niet alleen tot Kants ethiek te beperken. Sommige ideeën van Swedenborg sluiten namelijk opvallend goed aan bij Kants latere filosofie over ruimte en tijd. Swedenborg stelde dat onze opvattingen over ruimte en tijd voortkomen uit de manier waarop wij de wereld waarnemen. Ze zijn dus niet noodzakelijk eigenschappen van de werkelijkheid zelf. Bij Kant vinden we een vergelijkbare gedachte terug. Volgens hem zijn ruimte en tijd geen eigenschappen van de dingen op zichzelf, maar vormen van onze waarneming. Ze zijn manieren waarop ons bewustzijn de werkelijkheid ordent. Later in dit hoofdstuk zullen we hier nog uitgebreider op terugkomen.

De ontwikkeling van Kants denken

Rond het jaar 1770 bereikte Kant een punt waarop zijn filosofische ideeën een vaste vorm kregen. Hij stelde onder andere dat:

- Zintuiglijkheid en verstand twee verschillende vermogens van de mens zijn
- Ruimte en tijd vormen zijn van onze waarneming
- Rorele oordelen uiteindelijk gebaseerd zijn op de rede

Eerder voelde Kant zich nog aangetrokken tot sommige ideeën van Plato. Maar geleidelijk nam hij afstand van het idee dat het menselijke verstand directe kennis van een hogere werkelijkheid zou kunnen verkrijgen. Uit deze ontwikkeling ontstond uiteindelijk zijn beroemde kennisleer, die vaak wordt aangeduid als de “Copernicaanse wending” in de filosofie.

De “Kritiek van de zuivere rede”

Kants belangrijkste werk, *Kritiek van de zuivere rede*, bouwt voort op deze inzichten. Volgens Kant leveren ons verstand en onze zintuigen de structuren waarmee wij de wereld ervaren. Ze ordenen onze ervaringen binnen de fenomenale wereld, de wereld van verschijnselen. Onze kennis blijft echter beperkt tot deze wereld van verschijnselen. De noumenale wereld, de werkelijkheid zoals zij op zichzelf bestaat, kunnen wij volgens Kant niet werkelijk kennen. We kunnen er slechts abstract over nadenken. Toch blijft deze gedachte belangrijk. Kant beschouwde metafysica namelijk als het onderzoek naar inzichten die onafhankelijk van ervaring door de rede kunnen worden gedacht. Hij noemt dit a priori kennis: kennis die niet uit zintuiglijke ervaring voortkomt, maar voorafgaat aan ervaring. Het doel van de *Kritiek van de zuivere rede* was daarom om te onderzoeken hoever de menselijke rede kan reiken. Kant ging ervan uit dat er wel degelijk een werkelijkheid buiten ons bestaat, een werkelijkheid die onze zintuigen beïnvloedt. Maar wat die werkelijkheid op zichzelf is, blijft uiteindelijk buiten ons directe begrip.

Kant en de Verlichting

Kant ontwikkelde zijn filosofie in een tijd die bekendstaat als de Verlichting. Dit was een periode waarin het vertrouwen in rede, wetenschap en menselijke vooruitgang sterk groeide. De ideeën uit deze tijd hebben een enorme invloed gehad op de ontwikkeling van de moderne wetenschap en op het denken over mens en maatschappij. Kant speelde daarin een belangrijke rol. Zijn filosofie probeerde een brug te slaan tussen wetenschap, rede en de diepere vragen van het menselijk bestaan. In het volgende deel zullen we daarom eerst kijken naar de betekenis van de Verlichting en naar de bijdrage die Kant daaraan heeft geleverd.

De Verlichting - Algemeen

De periode die bekendstaat als de Verlichting, soms ook de Eeuw van de Rede genoemd begon ongeveer in het midden van de zeventiende eeuw en duurde tot aan de Franse Revolutie aan het einde van de achttiende eeuw. In deze periode kreeg het rationalisme een centrale plaats in het denken. Onder invloed van de grote vooruitgang in de natuurwetenschappen, vooral door het werk van Isaac Newton, groeide het vertrouwen in de kracht van het menselijk verstand. De rede werd steeds meer gezien als de maatstaf voor waarheid. Dat betekende ook dat bijgeloof en traditionele autoriteiten ter discussie kwamen te

staan. Veel denkers begonnen kritisch te kijken naar het gezag van kerk en staat. Kant probeerde deze ontwikkeling in een bepaalde richting te sturen. Hij wilde voorkomen dat het rationalisme zou leiden tot een volledige afwijzing van religie en moraal. Daarom stelde hij dat de metafysische werkelijkheid, datgene wat buiten de zintuiglijke ervaring ligt, niet toegankelijk is voor menselijke kennis. Door het bovenzinnelijke buiten het bereik van de wetenschap te plaatsen, hoopte hij ruimte te behouden voor geloof en ethiek. Andere denkers gingen echter verder dan Kant en leverden scherpe kritiek op kerkelijke en politieke macht. In dat klimaat ontstond uiteindelijk ook de Franse Revolutie, die zich richtte tegen zowel het absolute staatsgezag als tegen de macht van de kerk.

De crisis van de Verlichting

Kant leefde midden in deze periode van intellectuele verandering. Om zijn filosofie goed te begrijpen, is het daarom belangrijk stil te staan bij het geestelijke klimaat waarin hij werkte. Tegen het einde van de achttiende eeuw begon de Verlichting namelijk tekenen van crisis te vertonen. De Franse Revolutie moest nog uitbreken en de Romantiek stond al aan de horizon, maar de spanningen waren al duidelijk voelbaar. De Verlichting was oorspronkelijk ontstaan als een filosofische reactie op de enorme successen van de wetenschap in de zestiende en zeventiende eeuw. Vooral Newtons ontdekkingen in de natuurkunde wekten een groot vertrouwen in het vermogen van het menselijke verstand. Men begon te geloven dat de mens met behulp van zijn rede de natuur kon begrijpen en zelfs beheersen. Daarmee, zo dacht men, zou ook het menselijke bestaan verbeteren. Maar dit groeiende vertrouwen in de rede had ook een andere kant. Het ondermijnde namelijk het gezag van traditionele instellingen zoals kerk en staat. Een vraag die steeds vaker werd gesteld, was: Waarom zouden wij religieuze of politieke autoriteiten nodig hebben om ons te vertellen hoe we moeten leven, als we dat met ons eigen verstand kunnen bepalen? Toch was het eerder niet de bedoeling van de Verlichting om alle traditionele waarden overboord te gooien. Veel denkers bleven geloven in God, in de onsterfelijkheid van de ziel en in de vrije wil. Ook de wetenschap werd vaak gezien als iets dat in harmonie moest blijven met moraal en religie. Maar juist daar ontstond een probleem. De natuurwetenschap, geïnspireerd door Newton, beschreef de natuur als een systeem van mechanische wetten waarin alles volgens oorzaak en gevolg verloopt. Als de natuur volledig volgens zulke wetten functioneert, zo redeneerden sommige denkers, dan zou dat ook voor de mens moeten gelden. De mens maakt immers deel uit van de natuur. Maar als alles bepaald wordt door natuurwetten, wat blijft er dan over van de vrije wil? Als alles al vastligt, is er dan nog ruimte voor echte keuzes? En als de mens volledig bepaald wordt door materiële processen, waar blijft dan de ziel? Dit soort vragen bracht het optimisme van de Verlichting aan het wankelen en leidde tot een intellectuele crisis.

Onze “verlichte” tijd

Wanneer we naar onze eigen tijd kijken, zien we opvallende parallellen met de periode van de Verlichting. Ook nu beleven we een tijd van snelle wetenschappelijke en technologische vooruitgang. Nieuwe technologieën veranderen voortdurend onze samenleving en we hopen dat wetenschap en techniek zullen bijdragen aan welvaart en welzijn voor iedereen. Maar net als in de achttiende eeuw gaat deze vooruitgang gepaard met sociale en politieke spanningen. In de wereld van vandaag lijkt bovendien vaak alles te draaien om materiële bevrediging. Veel mensen zoeken geluk vooral in bezit, comfort en persoonlijke verlangens. Tegelijkertijd groeit de onrust in de wereld. De aarde raakt overbevolkt en steeds zwaarder belast. Nieuwe technologieën vergroten niet alleen onze mogelijkheden, maar ook onze destructieve kracht. Oorlogen en geweld kunnen tegenwoordig op een schaal plaatsvinden die in de tijd van de

verlichting ondenkbaar was. Het begrip geluk lijkt daardoor vaak beperkt te blijven tot vluchtige en materiële ervaringen. Hetzelfde geldt voor begrippen als liefde, goed en kwaad. Alles wordt steeds vaker gemeten aan persoonlijke verlangens: ik wil, ik voel, ik vind. De materiële maat is zo steeds meer de maat van de mens geworden. Geestelijke ontwikkeling, in de zin van innerlijke of spirituele groei, raakt daardoor gemakkelijk op de achtergrond. Het zoeken naar een diepere maatstaf dan het individuele ego wordt vaak verkeerd begrepen of zelfs misbruikt. Op dit punt zullen we later in dit boek nog terugkomen.

Het verlichtingsproject van Kant

In deze spanningsvolle tijd zocht Kant naar een filosofische oplossing voor de crisis van de Verlichting. Zijn filosofie heeft daarom niet alleen een theoretische, maar ook een duidelijke morele dimensie. De kern van zijn kennisleer vinden we in zijn beroemde werk *Kritiek van de zuivere rede*, waarin hij onderzoekt hoe menselijke kennis mogelijk is. Hoewel dit voor veel lezers niet direct zichtbaar is, speelt de metafysica in dit werk een centrale rol, zij het op een bijzondere manier. Volgens Kant ligt de metafysica niet buiten ons, maar juist in de menselijke rede zelf. Hij spreekt daarom van een *immanente metafysica*: een metafysica die in het denken besloten ligt. Zijn doel was aan te tonen dat de menselijke rede een solide basis kan vormen voor zowel de wetenschap als voor moraal en religie. In de *Kritiek van de zuivere rede* stelde Kant dat wij geen kennis kunnen hebben van de noumenale wereld, de wereld van het Ding-an-sich (het ding op zichzelf). Deze werkelijkheid bestaat onafhankelijk van ons bewustzijn en blijft daarom buiten onze directe kennis.

Kants drie grote werken

Kants filosofie wordt vaak samengevat aan de hand van drie hoofdwerken:

1. *Kritiek van de zuivere rede*, over kennis en de grenzen van het verstand
2. *Kritiek van de praktische rede*, over ethiek en moraal
3. *Kritiek van het oordeelsvermogen*, over esthetiek en schoonheid

Het eerste werk wordt meestal beschouwd als zijn belangrijkste filosofische bijdrage. Voor het onderwerp van dit boek is echter vooral de *Kritiek van de praktische rede* van betekenis. In dat werk behandelt Kant morele vragen en gaat hij in op thema's zoals God, de vrije wil en de onsterfelijkheid van de ziel.

Kants ethiek: de categorische imperatief

Kant groeide op in een piëtistische omgeving. Het pietisme was een stroming binnen het protestantisme die meer nadruk legde op innerlijke vroomheid en praktisch geloof dan op dogmatische leerstellingen. Deze achtergrond is in Kants ethiek duidelijk herkenbaar. Volgens Kant bestaat er een objectieve morele wet die boven individuele voorkeuren uitstijgt. Deze wet wordt samengevat in wat hij de categorische imperatief noemt. Het woord imperatief betekent letterlijk: een gebod of opdracht. Categorisch betekent dat het gebod onvoorwaardelijk geldt. De categorische imperatief is dus een morele regel die altijd en voor iedereen geldt, ongeacht persoonlijke wensen of omstandigheden. Volgens Kant rust deze morele orde op drie belangrijke voorwaarden:

1. God...
2. De onsterfelijkheid van de ziel
3. De vrije wil

Kant beschouwde deze niet als wetenschappelijk bewezen feiten, maar als postulaten: noodzakelijke uitgangspunten voor het morele denken.

De categorische en de hypothetische imperatief

Naast de categorische imperatief onderscheidde Kant ook de hypothetische imperatief. De hypothetische imperatief heeft betrekking op praktische doelen: Als je dit wilt bereiken, moet je zo handelen. De categorische imperatief is echter van een heel andere orde. Hij is niet afhankelijk van een doel, maar geldt onvoorwaardelijk. Kant formuleerde deze morele wet onder andere als volgt: “Handel alleen volgens die stelregel waarvan je tegelijkertijd kunt willen dat zij een algemene wet wordt.” Met andere woorden: handel zo dat jouw gedrag een voorbeeld zou kunnen zijn voor iedereen. Volgens Kant is er in de wereld eigenlijk maar één ding dat zonder voorbehoud goed genoemd kan worden: de goede wil. Onze morele waarde ligt dus niet in het resultaat van onze daden, maar in de intentie waarmee we handelen.

Causaliteit: oorzaak en gevolg

Voor zowel Kant als voor de natuurwetenschap van zijn tijd, met name de Newtoniaanse natuurkunde, speelde het begrip causaliteit een centrale rol. Causaliteit betekent eenvoudig gezegd: oorzaak en gevolg. In onze dagelijkse ervaring gaan we er vrijwel vanzelfsprekend van uit dat iedere gebeurtenis een oorzaak heeft. Niets lijkt zomaar te gebeuren; alles heeft een reden. Dit geldt echter alleen voor de wereld zoals wij die waarnemen, de wereld van de verschijnselen. In die wereld zoeken we voortdurend naar oorzaken. Neem een eenvoudig voorbeeld. Stel dat mijn autosleutels verdwenen zijn. Dan stel ik meteen de vraag: waar zijn ze gebleven? In feite vraag ik dan naar de oorzaak van hun verdwijning. Misschien liggen ze bij oom Piet. Maar dan volgt meteen een nieuwe vraag: hoe zijn ze daar terechtgekomen? Heb ik ze daar zelf laten liggen? Of heeft oom Piet ze per ongeluk meegenomen? Zo zijn we voortdurend bezig met het zoeken naar oorzaken. Vaak doen we dat zelfs zonder erbij stil te staan. Causaliteit vormt namelijk een fundamentele structuur van ons denken. Volgens Kant is dit geen toeval. Ons verstand ordent de wereld namelijk op een manier waarbij oorzaak en gevolg altijd met elkaar verbonden zijn. Maar dit geldt alleen voor de wereld van verschijnselen. Wanneer Kant spreekt over het “Ding op zichzelf” (Das Ding an sich), het begrip dat hij verbindt met de noumenale wereld, ligt dat anders. Het Ding op zichzelf staat buiten de wereld die wij kunnen ervaren. Daarom kunnen we het ook niet beschrijven in termen van oorzaak en gevolg. Het Ding op zichzelf ligt wel ten grondslag aan de verschijnselen die wij waarnemen, maar niet op een manier die wij causaal kunnen begrijpen. Interessant genoeg zijn er in de moderne natuurkunde, vooral in de kwantumfysica, verschijnselen ontdekt die zich niet eenvoudig laten verklaren via klassieke causaliteit. Betekent dit dat we daarmee dichterbij het Ding op zichzelf komen? Dat is een intrigerende vraag, maar voor het moment laten we die nog even rusten. Eerst keren we terug naar Kant.

Ruimte en tijd

Volgens Kant ervaren wij alles in ruimte en tijd. Dat lijkt vanzelfsprekend: elke gebeurtenis speelt zich ergens af en op een bepaald moment. Toch stelde Kant iets opvallends. Ruimte en tijd zijn volgens hem geen eigenschappen van de dingen zelf, maar eigenschappen van onze

manier van waarnemen. Met andere woorden: ruimte en tijd behoren tot de structuur van ons bewustzijn. Ze zijn de vormen waarin wij de wereld ervaren. Hoe de werkelijkheid eruitziet los van deze menselijke waarnemingsvormen, kunnen we niet weten.

Kants “Copernicaanse wending”

Kant stelde dat we wél a priori kennis kunnen hebben van de wereld van verschijnselen. Dat wil zeggen: kennis die niet uit ervaring voortkomt, maar voorafgaat aan ervaring. Dit is mogelijk omdat de wereld zoals wij die ervaren niet volledig onafhankelijk is van onze geest. Volgens Kant ontstaat onze ervaring uit een samenspel van twee factoren:

1. Zintuiglijke indrukken die wij ontvangen
2. Structuren die door ons verstand worden aangebracht

Onze geest ordent dus de zintuiglijke gegevens die we ontvangen. Hiermee introduceerde Kant wat hij zelf een “Copernicaanse wending” noemde. Tot dan toe gingen veel filosofen ervan uit dat ons denken zich moest aanpassen aan de werkelijkheid. Kant draaide dit om. Volgens hem passen de verschijnselen zich aan de manier waarop onze geest werkt. Hij vergeleek dit met de ontdekking van Nicolaus Copernicus. Voor Copernicus dacht men dat de hemellichamen rond de aarde draaiden. Copernicus liet zien dat het juist de aarde was die om de zon draaide. Op een vergelijkbare manier stelde Kant dat niet ons denken zich naar de objecten richt, maar dat de objecten, zoals wij ze ervaren, zich richten naar de structuur van ons denken.

De categorieën van het verstand

Volgens Kant begrijpt ons verstand de wereld altijd via bepaalde categorieën. Hij noemt onder andere:

- Kwantiteit
- Kwaliteit
- Relatie
- Modaliteit (mogelijkheid, werkelijkheid en noodzakelijkheid)

Wanneer wij iets waarnemen, interpreteren we het automatisch binnen deze categorieën. Hoe een object eruit zou zien zonder deze denkstructuren, kunnen we niet weten. Daarom stelde Kant dat het kennen zich niet eenvoudig naar het object richt. Integendeel: het object verschijnt aan ons in de vorm die ons denken eraan geeft.

Twee fasen in Kants denken

In het denken van Kant kunnen we twee fasen onderscheiden. In zijn vroege periode stond hij nog dicht bij de filosofie van Plato. In die fase ging hij ervan uit dat onze kennis zich aanpast aan de werkelijkheid. Later veranderde hij van inzicht. Volgens de latere Kant bepaalt juist onze manier van kennen hoe de wereld voor ons verschijnt. Dit inzicht vormt de kern van zijn Copernicaanse wending. Wanneer onze waarneming zich volledig zou moeten aanpassen aan de objecten, dan zou a priori kennis onmogelijk zijn. Maar als de objecten zich aanpassen aan de structuur van onze waarneming, dan wordt zulke kennis wel mogelijk. Volgens Kant bezit onze zintuiglijkheid namelijk al a priori vormen, namelijk ruimte en tijd.

Ons verstand voegt daar vervolgens nog conceptuele structuren aan toe. Samen vormen deze de basis waarop wij de wereld van verschijnselen begrijpen.

De fenomenale wereld

Zo ontstaat volgens Kant de fenomenale wereld: de wereld zoals wij die ervaren.

Deze wereld is niet volledig afhankelijk van onze geest, maar ook niet volledig onafhankelijk ervan. Ze ontstaat uit het samenspel van de werkelijkheid en onze cognitieve vermogens. De natuurwetten die de wetenschap ontdekt, weerspiegelen volgens Kant gedeeltelijk de structuur die ons verstand aan de ervaring geeft. Daarom ervaren wij bijvoorbeeld altijd causaliteit. Ons verstand ordent gebeurtenissen automatisch als oorzaak en gevolg. Niet alleen u en ik doen dat zo, alle mensen doen dat. Het is een fundamentele structuur van menselijke ervaring. Kant noemde dit ook wel de metafysica van de ervaring: principes die inherent zijn aan onze manier van ervaren.

Het Ding op zichzelf

Uit deze redenering volgt volgens Kant een belangrijke conclusie. Als onze kennis afhankelijk is van de structuur van ons denken, dan kunnen wij geen kennis hebben van dingen die volledig onafhankelijk zijn van onze geest. Dat is wat Kant bedoelt met het Ding op zichzelf. Onze a priori kennis ordent de verschijnselen die via onze zintuigen binnenkomen. Maar ze kan niet doordringen tot de werkelijkheid zoals die op zichzelf bestaat. Daarom blijft de noumenale wereld voor ons uiteindelijk onkenbaar.

Kant en het geloof

Opmerkelijk is dat Kant in eerdere werken nog had verdedigd dat inzicht in de noumenale wereld mogelijk was. Daarmee stond hij dicht bij het neoplatonisme. Later veranderde hij zijn standpunt. Een reden hiervoor was dat Kant een filosofische basis wilde creëren die zowel de wetenschap als de traditionele moraal en religie kon beschermen. Als we zouden aannemen dat de mens kennis kan hebben van de noumenale wereld, dan zouden zulke inzichten misschien botsen met religieuze opvattingen over God, de ziel en het hiernamaals. Door te stellen dat de noumenale wereld buiten het bereik van menselijke kennis ligt, voorkwam Kant dat de wetenschap zich op dat terrein kon begeven. Hij formuleerde dat zelf kernachtig: “Ik moest de kennis beperken om ruimte te maken voor het geloof.” Zo hield Kant wetenschap en metafysica strikt gescheiden.

Determinisme en vrije wil

Hier komen we bij een probleem dat ook in andere hoofdstukken aan de orde komt: het spanningsveld tussen determinisme en vrije wil. De natuurkunde van Kants tijd beschreef de wereld als een systeem van vaste natuurwetten. Alles leek volgens voorspelbare regels te verlopen. Als dat werkelijk zo is, dan lijkt er weinig ruimte over voor een vrije menselijke wil. Toch vormt de vrije wil een kernbegrip binnen de christelijke traditie. Zonder vrije wil zou het moeilijk worden om verantwoordelijkheid, schuld of moraal te begrijpen. Door de wereld van God, ziel en vrijheid onder te brengen in de noumenale werkelijkheid, wist Kant deze begrippen buiten het bereik van de natuurwetenschap te houden. In de fenomenale wereld gelden natuurwetten. Maar in de noumenale wereld, waar de menselijke vrijheid thuishoort, gelden andere principes. Zo probeerde Kant een evenwicht te bewaren tussen wetenschap en geloof.

God en godsdienst

Aan het einde van dit hoofdstuk wil ik nog kort stilstaan bij de verhouding tussen het begrip God en het kernbegrip van het Spiritualisme: de Geestelijke Wereld. U zult inmiddels hebben gemerkt dat Kants noumenale wereld in zekere zin overeenkomt met wat binnen het Spiritualisme de Geestelijke Wereld wordt genoemd, een werkelijkheid die niet direct zintuiglijk waarneembaar is. Voor Kant was de noumenale wereld het domein waarin het “ding op zichzelf” gedacht kan worden. Het woord gedacht is hier belangrijk. We kunnen het begrip wel vormen, maar we kunnen niet werkelijk doordringen tot het wezen ervan. Het blijft een abstractie binnen zijn filosofische systeem. Daarmee rijst een interessante vraag: moeten we God, het hoogste wezen, dan ook beschouwen als een vorm van “ding op zichzelf”? Ik denk dat die vraag bevestigend beantwoord kan worden. Toch betekent dit niet dat het Spiritualisme zich vastlegt op een bepaald religieus godsbeeld. Voor mij is de Geestelijke Wereld in wezen godsdienstneutraal. Dat is juist een van de sterke punten van het Spiritualisme: het is niet gebonden aan één specifieke religie. Dat betekent echter niet dat het Spiritualisme het bestaan van God of een opperwezen ontkent. Integendeel: het respecteert iedere serieuze religieuze traditie. Het Spiritualisme probeert vooral een persoonlijke geestelijke ervaring te bevorderen. Door middel van contact met overledenen en door spirituele ontwikkeling wil het mensen helpen hun innerlijke bewustzijn te verdiepen, zonder de strikte kaders van een religieuze doctrine. Waar Kant spreekt over God, gebruikt het Spiritualisme vaak andere termen, zoals:

- Zijnsgrond
- Diepste grond van de werkelijkheid
- Leidend beginsel

Wie zich werkelijk verdiept in het begrip God, bijvoorbeeld via meditatie, komt vaak vanzelf uit bij dergelijke meer filosofische of spirituele omschrijvingen van het hoogste principe.

Transcendentiaal idealisme

Het begrip idealisme moet hier niet worden opgevat in de dagelijkse betekenis van het woord. In de filosofie betekent idealisme dat de werkelijkheid uiteindelijk een geestelijk karakter heeft. Dit idee vinden we al bij Plato, met zijn leer van de ideeën. Ook Kant ontwikkelde een vorm van idealisme, namelijk het transcendentiaal idealisme. Volgens dit standpunt speelt het menselijke bewustzijn een actieve rol bij het ordenen van onze zintuiglijke ervaringen. Het begrip cognitie kan hier behulpzaam zijn. Cognitie verwijst naar alle processen die betrokken zijn bij het verkrijgen en verwerken van kennis. Het woord komt van het Latijnse *cognitio*, dat zowel zintuiglijke als verstandelijke kennis kan aanduiden. In Kants filosofie is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen twee begrippen die vaak met elkaar worden verward: transcendent en transcendentiaal:

- Transcendent verwijst naar datgene wat buiten onze ervaring ligt, het bovenzintuiglijke
- Transcendentiaal verwijst naar de voorwaarden die onze ervaring mogelijk maken

Transcendent betekent letterlijk: dat wat ons overstijgt. Het tegenovergestelde daarvan is immanent, wat betekent: dat wat binnen onze ervaring blijft. Transcendentiaal heeft bij Kant een andere betekenis. Het verwijst naar de structuren in onze kennis die niet uit ervaring voortkomen, maar die onze ervaring wel mogelijk maken.

Het transcendentale idealisme

In Kants Kritiek *van de zuivere rede* staat het transcendentale idealisme centraal. Volgens deze filosofie kunnen wij alleen de verschijnselen ervaren, niet de werkelijkheid zoals zij op zichzelf bestaat. Ruimte en tijd zijn volgens Kant aanschouwingsvormen: manieren waarop ons bewustzijn de werkelijkheid ordent. Ze hebben dus geen zelfstandig bestaan buiten onze waarneming. Kant maakte daarom een scherp onderscheid tussen het transcendente en het transcendentale. Het transcendente verwijst naar de noumenale wereld, het domein van het Ding op zichzelf, dat buiten onze ervaring ligt. Het transcendentale verwijst naar de structuren in onze kennis die bepalen hoe wij de wereld ervaren. Voor Kant waren mystieke ervaringen of hogere bewustzijnstoestanden geen betrouwbare bron van kennis. Hoewel hij zich in zijn jeugd wel met dergelijke onderwerpen had beziggehouden, nam hij daar later afstand van. Zijn beroemde Copernicaanse wending hield in dat onze kennis niet wordt bepaald door de dingen zoals ze op zichzelf bestaan, maar door de manier waarop onze geest die dingen ordent.

Het a priori

Hier komen we opnieuw bij het begrip a priori. A priori kennis is kennis die voorafgaat aan ervaring. Het gaat om structuren van kennis die de basis vormen voor onze ervaring. Het is verleidelijk om te denken dat zulke structuren eenvoudigweg in ons brein zijn “voorgeprogrammeerd”. Maar volgens Kant ligt dat ingewikkelder. Het a priori moet niet psychologisch worden opgevat als een aangeboren verzameling ideeën. Het verwijst eerder naar de voorwaarden die ervaring überhaupt mogelijk maken. Daarom noemt Kant alle kennis transcendentaal die zich bezighoudt met de manier waarop wij de wereld kunnen kennen.

Het Ding op zichzelf opnieuw bekeken

Volgens Kant ligt aan elk verschijnsel uiteindelijk een ding op zichzelf ten grondslag. Maar stel dat we onszelf als waarnemer wegdenken. Stel dat we ook de structuren van onze waarneming, ruimte en tijd, wegdenken. Wat blijft er dan nog over van het object dat we waarnemen? Om dat te illustreren kunnen we een eenvoudig gedachte, experiment doen. Stel dat u zich een keukenstoel voorstelt. U denkt aan zijn vorm, kleur en materiaal. Plaats deze stoel vervolgens in gedachten op een lege, neutrale plek, zonder omgeving, zonder geschiedenis, zonder toekomst. Probeer nu de ruimtelijkheid van die stoel weg te denken. Zodra de stoel geen ruimte meer inneemt, verdwijnt hij als object. Misschien lukt het beter om de tijd weg te denken. Maar terwijl u over de stoel nadenkt, verstrijkt er altijd tijd. Ook eigenschappen zoals kleur en vorm blijken onmisbaar. Een stoel zonder vorm of kleur kunnen we ons niet voorstellen. Wanneer we al deze eigenschappen wegdenken, blijft er niets meer over dat we nog als een object kunnen herkennen. Of we daarmee het Ding op zichzelf hebben bereikt, weten we niet. Volgens Kant kunnen we daar immers niets over weten.

De grenzen van onze kennis

Volgens Kant kunnen wij de werkelijkheid alleen ervaren via de structuren van onze eigen kennis. Ruimte en tijd zijn geen eigenschappen van de dingen op zichzelf, maar vormen van onze zintuiglijke intuïtie. Binnen onze ervaring zijn ruimte en tijd volledig werkelijk. Alles wat wij waarnemen verschijnt immers in ruimte en tijd.

Maar hoe de werkelijkheid eruitziet buiten deze menselijke perspectieven, blijft voor ons verborgen.

Kritiek op Kant

Het transcendentale idealisme van Kant heeft veel discussie opgeroepen. Een bekende interpretatie stelt dat Kant twee verschillende werelden onderscheidt:

1. De fenomenale wereld, de wereld van verschijnselen
2. De noumenale wereld, de wereld van de dingen op zichzelf

Volgens deze uitleg bestaan dingen op zichzelf onafhankelijk van onze waarneming. Verschijnselen daarentegen bestaan alleen in relatie tot een waarnemer. Critici hebben erop gewezen dat dit tot problemen leidt. Kant stelt immers dat we niets kunnen weten over dingen op zichzelf, maar tegelijkertijd lijkt zijn theorie hun bestaan te veronderstellen. Andere interpretaties stellen daarom dat Kant niet twee werelden bedoelde, maar twee aspecten van dezelfde werkelijkheid. We zouden ook kunnen zeggen: één wereld die zich op twee verschillende manieren laat beschouwen.

Het Ding op zichzelf als grensbegrip

Een belangrijke manier om het Ding op zichzelf te begrijpen is als een grensbegrip. Wij kunnen het concept denken door alle eigenschappen weg te laten die uit onze ervaring afkomstig zijn. Wat overblijft is een puur abstract idee van een object. Het Ding op zichzelf heeft dan geen vorm, geen kleur, geen ruimte, geen tijd en geen relaties met andere objecten. Het is eenvoudigweg datgene wat aan de basis ligt van onze ervaring, maar dat zelf buiten onze ervaring blijft. Zo bezien helpt het begrip ons om de grenzen van menselijke kennis te begrijpen. We kunnen tot aan de grens van onze ervaring komen, maar daar voorbij kunnen we niet kijken.

Hoofdstuk 2 – Nieuwe wegen, oude denkbeelden

De eeuwige filosofie

“The thing in itself can be perceived – but only by one, who, in himself, is no-thing.”
Aldous Huxley

In een tijd waarin spirituele literatuur in overvloed beschikbaar is, variërend van diepzinnige werken tot oppervlakkige, soms zelfs misleidende publicaties, is het zinvol stil te staan bij een denker die zich op dit terrein werkelijk heeft onderscheiden: Aldous Huxley.

Huxley (1894–1963) is bij het grote publiek vooral bekend als de auteur van *Brave New World*, een toekomstroman die, ondanks zijn ontstaan in 1931, nog altijd verrassend actueel is. Minder bekend, maar voor ons doel van groot belang, is zijn diepgaande interesse in spiritualiteit. Die belangstelling kreeg gestalte in zijn werk *The Perennial Philosophy*, de *Eeuwige Filosofie*. In dit boek zoekt Huxley naar datgene wat alle religies, spirituele stromingen en filosofische systemen met elkaar verbindt. Niet de uiterlijke verschillen, maar de innerlijke kern staat centraal. Hij wijst op overeenkomsten die door de eeuwen heen zichtbaar blijven in uiteenlopende tradities en overtuigingen, vooral waar het de grote vragen van het bestaan betreft. Het is een indrukwekkend en geleerd werk, bij verschijnen treffend omschreven als “a mine of erudite learning”. Tegelijkertijd is het geen gemakkelijk boek. Niet alleen door Huxleys enorme eruditie, maar ook doordat hij zijn betoog grotendeels opbouwt uit citaten van mystici, theologen en spirituele denkers. Daardoor is de Huxley van de grote lijnen vaak toegankelijker dan de Huxley van de details. Opvallend is dat Huxley zich, anders dan sommige moderne auteurs, niet beperkt tot één culturele traditie. Waar bijvoorbeeld Fritjof Capra in *The Tao of Physics* vooral parallellen trekt tussen moderne natuurkunde en oosterse mystiek, richt Huxley zich zowel op het Oosten als op het Westen. Daarmee ontstaat een breder, meer universeel perspectief. Toch kan men zich afvragen wat Huxley in dit hoofdstuk komt doen, nu de nadruk tot dusverre op Kant en zijn filosofische systeem lag. Het antwoord ligt in een korte, maar betekenisvolle passage in *The Perennial Philosophy*. Daar bespreekt Huxley een uitspraak van de Franse mysticus Charles de Condren, die zich bezighield met de vraag naar het wezen van God. In dat verband raakt Huxley aan Kants gedachte van het Ding-op-zichzelf. Hij stelt dat, als Kant gelijk heeft en het Ding-op-zichzelf principieel onkenbaar is, de inspanningen van mystici en spirituele denkers door de eeuwen heen eigenlijk zinloos zouden zijn geweest. Maar Huxley voegt daar een belangrijke nuancering aan toe. Kant heeft alleen gelijk, zo stelt hij, wanneer het gaat om de niet verlichte menselijke geest. In een bewustzijn dat nog wordt bepaald door het ego en door persoonlijke neigingen, wordt de werkelijkheid vervormd en verduisterd. Bij degene die innerlijk tot rust is gekomen, bij wie het ego geen overheersende rol meer speelt, kan de werkelijkheid zich echter anders tonen. In dat verband plaatst Huxley de veelzeggende uitspraak: “The thing in itself can be perceived – but only by one, who, in himself, is no-thing.” Met deze gedachte slaan we een brug naar een nieuw thema. Kant ontkende het bestaan van het transcendente niet, maar hij plaatste het buiten het bereik van menselijke kennis. Huxley daarentegen suggereert dat er onder bepaalde voorwaarden toch een vorm van inzicht mogelijk is, niet via het verstand, maar via een andere wijze van kennen. Het is deze mogelijkheid die we verder willen onderzoeken. Niet in de vorm van contact met overledenen of mediumschap, dat komt later aan bod, maar in de vorm van wat men zou kunnen noemen: het mystieke schouwen, een vorm van direct inzicht die misschien het best kan worden omschreven als de hoogste vorm van intuïtie.

Intuïtie: tussen begrip en misverstand

Het begrip intuïtie is afgeleid van het Latijnse *intueri*, dat “beschouwen” of “overwegen” betekent. In filosofische zin wordt intuïtie vaak geplaatst tegenover het discursieve denken: het denken dat stap voor stap redeneert en tot conclusies komt. Intuïtief inzicht werkt anders. Het is direct, zonder tussenstappen. Waar het verstand een probleem opdeelt in afzonderlijke onderdelen en deze één voor één analyseert, lijkt intuïtie de kern van het geheel in één keer te doorzien. Het moment waarop men zegt: “dit is het” of “dit is de juiste weg”. Toch is dit niet helemaal wat men in een spirituele context onder intuïtie verstaat. Daar krijgt het begrip vaak een meer ervaringsgerichte betekenis.

Wanneer deelnemers aan een ontwikkelingsgroep wordt gevraagd wat intuïtie voor hen betekent, luidt het antwoord vaak: “het aanvoelen van dingen” of “het voorvoelen van hoe situaties zich zullen ontwikkelen”. Dat is op zichzelf een waardevolle omschrijving. Iedereen beschikt immers in meerdere of mindere mate over intuïtieve vermogens. Van daaruit ligt de vraag voor de hand: “Maakt een medium dan intuïtief contact met de Geestelijke Wereld?” Het antwoord is genuanceerder. Intuïtie en mediamieke vermogens hebben zeker raakvlakken, maar ze zijn niet identiek. Beide kunnen naar mijn overtuiging niet eenvoudig worden aangeleerd. Daarom spreek ik liever van ontwikkelingsgroepen dan van cursussen. Ontwikkeling betekent in dit verband: bewust worden van wat al aanwezig is. Zowel van de mogelijkheden als van de belemmeringen. Die belemmeringen liggen vaak in het rationele denken. Het verstand, dat voortdurend zoekt naar oorzaak en gevolg, kan een waardevol instrument zijn, maar vormt tegelijkertijd een beperking. Het is sterk verankerd in causaliteit, een structuur die, zoals we bij Kant zagen, diep in ons denken is ingebed. Ook emoties kunnen de waarneming vertroebelen. Wat ons wordt aangereikt, via intuïtie of via mediamiek contact, kan gevoelens oproepen die het inzicht vervormen. Daarom beweegt zuiver mediumschap zich voor mij langs wat ik de verticale lijn noem: een directe afstemming, niet gebonden aan uiterlijke hulpmiddelen. Daartegenover staat de horizontale lijn, waarbij gebruik wordt gemaakt van foto’s of voorwerpen. Dergelijke “stoffelijke inductoren” roepen associaties op en brengen wat ik “ruis” noem. Ze kunnen bovendien leiden tot contact met wat men zou kunnen omschrijven als bevroren energie, restanten van ervaringen die aan personen of objecten verbonden zijn. Dat beïnvloedt de waarneming en beperkt haar, zowel in ruimte als in tijd. Op dit punt lopen we vooruit op thema’s die later uitgebreider aan bod zullen komen. Voor nu is het voldoende vast te stellen dat intuïtie een complex en vaak verkeerd begrepen begrip is, dat nadere verdieping vraagt.

Henri Bergson – intuïtie en de stroom van het leven

Aan het einde van de negentiende eeuw tekent zich binnen de westerse filosofie een verschuiving af. Naast het analytische en rationele denken groeit de aandacht voor het onmiddellijke, het ervaringsgerichte, voor dat wat zich niet laat vangen in strakke begrippen. Een van de belangrijkste vertegenwoordigers van deze beweging is de Franse filosoof Henri Bergson. Bergson werd door de Nederlandse schrijver Simon Vestdijk treffend omschreven als een “beeldend filosoof”. Daarmee doelde hij op Bergsons vermogen om niet alleen in begrippen, maar vooral in beelden en beweging te denken. Voor Bergson is de werkelijkheid geen statisch geheel, maar een voortdurende stroom. Niet het stilstaande, maar het wordende staat centraal. Die dynamiek vindt haar uitdrukking in een van zijn kernbegrippen: *élan vital*, de scheppende levenskracht die alles doordringt en voortstuwt. Vanuit deze gedachte ontwikkelt Bergson een filosofie waarin niet het zijn, maar de duur, het levende verloop van de tijd, het uitgangspunt vormt.

Tijd als beleving

Volgens Bergson maken we onderscheid tussen twee vormen van tijd. Enerzijds is er de meetbare, wiskundige tijd: de tijd van klokken en kalenders, die we opdelen in seconden, minuten en uren. Dit is de tijd waarmee wij ons dagelijks organiseren. Daartegenover staat wat hij noemt de zuivere tijd of duur: de tijd zoals wij die werkelijk ervaren. Deze tijd is niet opgedeeld, niet meetbaar, maar vloeiend en onafgebroken. Het is de innerlijke stroom waarin verleden en heden in elkaar overvloeien. We kennen allemaal het gevoel dat de tijd stil lijkt te staan, een moment dat zich uitstrekt, los van elke klok. Voor Bergson is dat geen illusie, maar juist een aanwijzing voor wat tijd in wezen is: geen optelsom van momenten, maar een ononderbroken beweging. Het verstand heeft echter de neiging deze stroom stil te zetten. Het verdeelt, ordent en maakt van het kwalitatieve iets kwantitatiefs. Daarmee verliest het zicht op de levende werkelijkheid.

Het verstand en zijn grenzen

In zijn hoofdwerken, *Essai sur les données immédiates de la conscience*, *Matière et Mémoire* en *L'Évolution créatrice*, (Essay over de directe gegevens van bewustzijn, materie en geheugen in creatieve evolutie) werkt Bergson deze gedachte verder uit. Het verstand, zo stelt hij, is gericht op de buitenkant van de dingen. Het maakt de wereld hanteerbaar door haar op te delen en te structureren. Dat is noodzakelijk voor ons dagelijks functioneren, maar het heeft een prijs: we verliezen het contact met de levende samenhang van het geheel. Ons geheugen speelt hierin een bijzondere rol. Wij stellen ons herinneringen vaak voor als losse beelden, netjes achter elkaar geplaatst. In werkelijkheid vloeien herinneringen en waarnemingen voortdurend in elkaar over. Het verleden leeft voort in het heden en vormt daarmee een continu geheel: de duur. Het verstand doorbreekt deze continuïteit. Het maakt van een stroom een reeks afzonderlijke momenten. Daarmee maakt het de werkelijkheid begrijpelijk, maar tegelijk ook oppervlakkiger.

Intuïtie als toegang tot de werkelijkheid

Waar het verstand de werkelijkheid benadert van buitenaf, opent de intuïtie volgens Bergson een andere weg. Niet analyserend, maar direct en van binnenuit. Intuïtie is voor hem geen vaag gevoel, maar een vorm van onmiddellijke kennis. Een wijze van kennen waarin de geest zich als het ware verbindt met dat wat gekend wordt. Hierin verschilt Bergson wezenlijk van Kant. Voor Kant blijft het Ding-op-zichzelf principieel onkenbaar. Zowel verstand als intuïtie schieten tekort. Voor Bergson daarentegen biedt intuïtie juist de mogelijkheid om tot de essentie van de werkelijkheid door te dringen. Toch maakt hij geen absolute scheiding tussen verstand en intuïtie. Het verstand bevat altijd nog een spoor van instinct, terwijl intuïtie kan worden opgevat als een verfijnde, bewuste vorm van datzelfde instinct. Het leven zelf gedragen door het *élan vital*, beweegt zich tussen deze twee polen. Het verstand richt zich op de materie, op het vaste en begrensde. De intuïtie daarentegen verbindt ons met de levende stroom van het bestaan.

De grens van ons kennen

En daarmee komen we opnieuw bij een vraag die ons al eerder bezighield: wat is het Ding-op-zichzelf? Zodra we deze vraag stellen, stuiten we op een fundamenteel probleem: het probleem van de voorstelling. Alles wat wij kennen, kennen wij in beelden, begrippen of ervaringen. Maar het Ding-op-zichzelf onttrekt zich juist aan elke vorm van voorstelling.

We kunnen ons een stoel voorstellen, met vorm, kleur en functie. Maar datgene wat de stoel op zichzelf is, los van onze waarneming en begripsvorming blijft buiten bereik. Kant heeft dit probleem opgelost door het Ding-op-zichzelf als grensbegrip te beschouwen: iets wat gedacht kan worden, maar nooit gekend. Daarmee worden alle verdere vragen over delen, eigenschappen of samenstelling bij voorbaat afgesloten. Toch blijft de spanning bestaan. Want enerzijds voelen we dat er een werkelijkheid is die verder reikt dan onze ervaring, anderzijds stuiten we telkens op de grenzen van ons kennen.

De mens als bewust wezen

Als mens beschikken wij over iets wat ons onderscheidt van de meeste andere levensvormen: zelfbewustzijn. Niet alleen ervaren wij de wereld, wij zijn ons ook bewust van ons ervaren. Dat vermogen stelt ons in staat afstand te nemen van onszelf, te reflecteren, te analyseren en te begrijpen. Tegelijk vormt het ook een begrenzing. Want alles wat wij begrijpen, begrijpen wij binnen de kaders van datzelfde bewustzijn. Dieren leven voornamelijk vanuit instinct, direct afgestemd op hun omgeving. De mens daarentegen is fysiek relatief ongespecialiseerd, maar beschikt over een uitzonderlijk ontwikkelde geest. Juist daarin ligt zijn kracht, en zijn beperking. Wij kunnen de wereld onderzoeken, ontleden en reconstrueren. De moderne natuurwetenschap is daar een indrukwekkend voorbeeld van. In disciplines als de kwantumfysica zien we pogingen om door te dringen tot de diepste structuur van de werkelijkheid. Toch blijft ook daar de vraag bestaan: zien we werkelijk de kern, of slechts een steeds verfijndere beschrijving van verschijnselen?

Wegen voorbij de grens

Naast de wetenschappelijke benadering bestaat er nog een andere weg: die van de mystiek. Een weg die niet zoekt via analyse, maar via innerlijke ervaring. Door contemplatie, verstilling en bewustzijnsverandering wordt geprobeerd de grenzen van het gewone kennen te overstijgen. Door de eeuwen heen zijn hiervoor uiteenlopende methoden gebruikt, van rituele herhaling tot ascese en zelfs het gebruik van middelen die het bewustzijn beïnvloeden. Niet al deze wegen leiden echter tot werkelijk inzicht. Geforceerde of kunstmatige bewustzijnstoestanden leveren vaak slechts vervormde ervaringen op. Het mystieke schouwen, in zijn zuivere vorm, vraagt iets anders: geduld, overgave en een bereidheid om het bekende los te laten.

Een open vraag

Blijft de vraag: wat gebeurt er wanneer de mens erin slaagt zijn gebruikelijke manier van kennen te overstijgen? Wordt hij dan één met de grond van het bestaan? Of probeert hij nog steeds het onbegrijpelijke te begrijpen vanuit een beperkt perspectief? Misschien is het probleem wel dat wij de werkelijkheid willen vatten vanuit een standpunt dat daarvoor niet toereikend is, alsof een schildpad het perspectief van een vogel probeert te begrijpen. Voor nu laten we deze vraag open. We zullen er later op terugkomen.

Uittredingen, dromen en het schouwen van de werkelijkheid

Waarom maken we hier de sprong van intuïtief schouwen en het Ding-op-zichzelf naar dromen en uittredingen? Op het eerste gezicht lijkt dat een onverwachte overgang. Toch is er een innerlijke samenhang. Voor mij staat één uitgangspunt centraal: alle dromen zijn, in zekere zin, vormen van uittreding. Om dat te begrijpen, moeten we eerst stilstaan bij

wat een uittreding is. Zowel slaap als trance zijn vormen van veranderd bewustzijn. Ons uitgangspunt is het dag, of waakbewustzijn: de toestand waarin wij ons bevinden wanneer wij wakker zijn en ons niet bijzonder inspannen of emotioneel geladen zijn. Een uittreding veronderstelt een verschuiving binnen dat bewustzijn. Het is geen onderwerp om hier volledig uit te werken, maar duidelijk is dat het bewustzijn zich losmaakt van zijn gebruikelijke verankering in het lichaam.

Dromen: verwerking én meer

Vanuit een niet spiritueel perspectief worden dromen vaak verklaard als mentale processen waarin herinneringen, indrukken en emoties zich op grillige wijze combineren. In de psychoanalyse, met Sigmund Freud als grondlegger, worden dromen gezien als uitdrukking van onverwerkte spanningen, verlangens en angsten. Daar ligt zonder twijfel een belangrijk deel van de waarheid. Dromen vervullen een essentiële functie in het psychisch evenwicht van de mens. Maar het is niet het hele verhaal. Wanneer wij dromen reduceren tot louter verwerking, doen wij geen recht aan de diepte en de rijkdom van de droomervaring. Want in de droom kan zich méér aandienen dan slechts het herschikken van herinneringen.

De uittreding als innerlijke reis

In een uittreding, of die nu bewust in trance plaatsvindt of onbewust in de slaap, neemt het bewustzijn afstand van het fysieke lichaam. Toch blijft er een verbinding bestaan, vaak beschreven als een fijnstoffelijke band tussen lichaam en bewustzijn. Tijdens deze toestand kan het bewustzijn zich bewegen in een andere werkelijkheid. Soms betreft dit een innerlijke verwerkingswereld, soms een sfeer waarin elementen van de Geestelijke Wereld worden ervaren. Bij mediamieke trance is deze ervaring vaak intensiever. Het rationele denken, dat in het dagelijks bewustzijn zo dominant aanwezig is, treedt naar de achtergrond. Het medium ervaart dan een zekere verwevenheid met de intelligenties uit de Geestelijke Wereld. Toch is dit niet hetzelfde als mystiek schouwen. Wat hier wordt ervaren, blijft hoe indrukwekkend ook, binnen een bepaald perspectief. Ook de zielen van overledenen geven slechts weer wat binnen hun bereik ligt. Bovendien vindt de communicatie plaats via een vorm van vertaling, een overdracht die zich moet aanpassen aan ons bewustzijn.

Het verschil met mystiek schouwen

Om het verschil duidelijk te maken, kunnen we een beeld gebruiken. Wanneer wij naar een schilderij kijken, blijven wij buiten de voorstelling. Wij observeren, analyseren en interpreteren. Zelfs wanneer de afbeelding ons raakt, blijven wij gescheiden van wat wij zien. Bij mediamieke ervaringen gebeurt iets vergelijkbaars: we nemen waar, we worden meegenomen, maar we blijven in zekere zin toeschouwer. Het mystieke schouwen gaat verder. Het is geen kijken naar, maar een kortstondig samenvallen met dat wat wordt ervaren.

De flits van inzicht

Misschien laat dit zich het best beschrijven met een eenvoudig beeld. U hoort een sneltrein naderen. Het geluid zwelt aan, bereikt een hoogtepunt en in een fractie van een seconde is de trein voorbij. Wat resteert, is een afnemend geruis in de verte. Zo is ook het moment van mystiek schouwen. Heel even wordt iets zichtbaar, niet als beeld, niet als begrip, maar als een directe ervaring. Het is alsof een sluier wordt opgelicht, maar nog voordat wij kunnen bevatten wat wij zien, valt zij weer terug. Het verstand kan deze ervaring niet vasthouden.

De verbeelding kan haar niet vormgeven. En toch blijft er iets achter, een indruk, een weten zonder woorden.

Grenzen van ons kennen

Hier raken we opnieuw aan Kants inzicht: ons bewustzijn is begrensd door de structuren waarmee wij waarnemen en denken. Wat zich daarbuiten bevindt, kan niet in gewone zin gekend worden. En toch lijkt het mystieke schouwen een glimp te geven van wat achter die grens ligt. Niet als kennis, maar als ervaring. Niet als begrip, maar als ontmoeting.

Werelden die elkaar aanvullen

Misschien wordt hier ook duidelijk waarom Plato, Kant en Bergson in dit betoog samenkomen.

- Kant helpt ons begrijpen hoe wij de verschijnselenwereld structureren
- Bergson wijst op een directe, intuïtieve toegang tot de stroom van het leven
- Het Spiritualisme opent de mogelijkheid van een werkelijkheid die onze gewone ervaring overstijgt
- Deze perspectieven sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. Zoals dag en nacht elkaar nodig hebben om het geheel van de tijd te vormen

De grens van het bewustzijn

Als mens beschikken wij over zelfbewustzijn: het vermogen om onszelf te kennen, te analyseren en te begrijpen. Dat vermogen geeft ons een enorme voorsprong, maar het vormt tegelijk een begrenzing. Wij kunnen de werkelijkheid onderzoeken, ontleden en reconstrueren, maar we kunnen haar niet eenvoudig van binnenuit omkeren.

De moderne wetenschap probeert via steeds verfijndere methoden door te dringen tot de kern van de materie. De mysticus kiest een andere weg: die van verstillings, contemplatie en innerlijke overgave. Beide zoeken naar dezelfde grond, maar via verschillende routes.

Schijnwegen en ware toewijding

Door de geschiedenis heen zijn uiteenlopende middelen gebruikt om veranderde bewustzijnstoestanden te bereiken: rituelen, herhaling, ascese, zelfs het gebruik van verdovende middelen. Maar niet elke ervaring die het bewustzijn verandert, brengt ons dichterbij inzicht. Geforceerde of kunstmatige methoden kunnen de waarneming vervormen. Werkelijk schouwen vraagt iets anders: geduld, toewijding en een innerlijke bereidheid om los te laten.

Macht of verbinding

Daarmee komen we bij een wezenlijk onderscheid. De mens kan streven naar kennis om macht te verkrijgen, om de werkelijkheid te beheersen en naar zijn hand te zetten. Dit is de weg van de magiër. Maar er is ook een andere weg: die van de mysticus. Niet gericht op beheersen, maar op verbinden. Niet op bezit, maar op overgave. Wie macht zoekt, handelt vaak vanuit angst. Wie zich verbindt, handelt vanuit vertrouwen.

Geloof en vertrouwen

Ook Kant zocht naar het absolute, maar hij stelde grenzen aan wat de menselijke rede kon kennen. Daarmee beschermde hij het domein van geloof en moraal. Misschien ligt hier een sleutel in het onderscheid dat de Engelse taal maakt tussen belief en faith. Niet alleen geloof als overtuiging, maar vertrouwen als houding. Waar kennis ophoudt, kan vertrouwen beginnen.

Zijn gedachten krachten?

De Nederlandse parapsycholoog Henri van Praag merkte ooit op dat de psychologie kan worden beschouwd als een grensgebied van de parapsychologie. Met deze uitspraak wilde hij aangeven dat voor hem de parapsychologie, de studie van het zogenaamde paranormale, de kern vormt, terwijl de traditionele psychologie zich beperkt tot wat zichtbaar en meetbaar is. Die opvatting is niet onomstreden. Parapsychologie en spiritualiteit bewegen zich weliswaar in elkaars nabijheid, maar hanteren vaak verschillende uitgangspunten. Waar de parapsycholoog zoekt naar verklaringen binnen een wetenschappelijk kader, vertrekt de spiritueel georiënteerde mens vanuit ervaring en betekenis. Toch raken beide benaderingen aan dezelfde vraag: hoe ver reikt het menselijke bewustzijn, en wat is de aard van de werkelijkheid waarin dat bewustzijn functioneert? Die vraag bracht ook filosofen als Kant ertoe om na te denken over de grenzen van onze kennis. Wat kunnen wij werkelijk kennen? En wat blijft principieel buiten bereik? Vanuit dat perspectief komen we bij een intrigerende vervolgvraag: kan de menselijke geest de werkelijkheid beïnvloeden? Met andere woorden: zijn gedachten daadwerkelijk krachten?

Ritueel, intentie en werking

Binnen verschillende tradities leeft de overtuiging dat herhaalde handelingen, rituelen, gebeden en concentratie een werkzame kracht kunnen ontwikkelen. Het bekende gezegde “gedachten zijn krachten” vindt hier zijn oorsprong. In de rituele magie wordt dit principe bewust toegepast. Maar ook buiten die context zien we vergelijkbare structuren terug, vaak zonder dat men zich daarvan bewust is. Wanneer we kijken naar religieuze praktijken, dan valt op dat gebed, ceremonie en ritueel vrijwel overal voorkomen. In monotheïstische religies richt men zich tot één God, in polytheïstische tradities tot meerdere godheden. Het boeddhisme vormt hierop een bijzondere uitzondering: het kent geen scheppende God, maar richt zich op verlichting als innerlijk proces. Toch is er een gemeenschappelijke onderstroom. Of het nu gaat om gebed, meditatie of ritueel, steeds wordt er gezocht naar verbinding met iets dat het individuele bestaan overstijgt.

De verborgen dimensie van religie

Vanuit een christelijke achtergrond zal men zeggen: men vereert God en tracht te leven volgens Zijn geboden. Maar onder deze zichtbare laag schuilt nog een andere dimensie. Gebeden, liturgieën en rituelen hebben niet alleen een symbolische betekenis, maar vertonen ook kenmerken die men in bredere zin als magisch kan aanduiden. Niet in de populaire betekenis van het woord, maar als handelingen die gericht zijn op het tot stand brengen van een verbinding tussen het zichtbare en het onzichtbare. Een sprekend voorbeeld hiervan is het Laatste Avondmaal. Wanneer tijdens de eucharistie brood en wijn worden gewijd, verandert volgens de katholieke leer hun wezen in het lichaam en bloed van Christus, een proces dat bekend staat als transsubstantiatie. Hier zien we hoe een ritueel niet alleen herinnert, maar ook

pretendeert werkelijk iets te bewerken. Wanneer tijdens de eucharistie brood en wijn worden gewijd, verandert volgens de katholieke leer hun wezen in het lichaam en bloed van Christus, een proces dat bekend staat als transsubstantiatie. Hier zien we hoe een ritueel niet alleen herinnert, maar ook pretendeert werkelijk iets te bewerken.

Gedachten en psychische energie

Wanneer we deze lijn doortrekken, komen we vanzelf bij de vraag naar de kracht van gedachten. Als woorden, gebaren en rituelen een bepaalde werking kunnen hebben, hoe zit het dan met het meest directe instrument dat wij bezitten: onze geest? Binnen verschillende stromingen wordt gesproken over psychische energie een niet fysieke kracht die verbonden is met bewustzijn, intentie en aandacht. In die visie zijn gedachten niet slechts vluchtige processen, maar dragers van invloed. Toch is voorzichtigheid geboden. Want zodra we stellen dat gedachten de materiële wereld rechtstreeks kunnen beïnvloeden, betreden we een terrein waar onderscheid noodzakelijk is. Niet elke gedachte heeft kracht in dezelfde zin. Niet elke intentie leidt tot een effect. De vraag is dus niet alleen óf gedachten krachten zijn, maar ook: onder welke omstandigheden, en in welke vorm, die kracht zich manifesteert.

Tussen kennen en verbinden

Hier raken we opnieuw aan het onderscheid dat eerder werd gemaakt: dat tussen de weg van macht en de weg van verbinding. Wie ervan uitgaat dat gedachten de werkelijkheid kunnen sturen, kan verleid worden tot het idee dat de mens daarmee controle verkrijgt over de wereld. Dat is de richting van de magiër: gericht op beïnvloeding, beheersing en resultaat. Maar er is ook een andere mogelijkheid. Gedachten kunnen niet alleen worden opgevat als middelen tot beïnvloeding, maar ook als vormen van afstemming. Niet om de werkelijkheid naar onze hand te zetten, maar om onszelf in overeenstemming te brengen met een grotere orde. In dat licht verandert de betekenis van het gezegde “gedachten zijn krachten”. Niet als instrument van macht, maar als uitdrukking van een innerlijke houding.

Een open perspectief

De vraag of gedachten krachten zijn, laat zich niet eenvoudig met ja of nee beantwoorden. Wat wel duidelijk wordt, is dat het menselijke bewustzijn geen passieve toeschouwer is. Het speelt een rol in hoe wij de werkelijkheid ervaren en mogelijk ook in hoe die werkelijkheid zich aan ons voordoet. Of die rol zich uitstrekt tot directe beïnvloeding van de materie, blijft een open vraag. Maar dat gedachten betekenis, richting en samenhang kunnen geven aan ons bestaan, dat staat buiten kijf. Misschien ligt daarin hun grootste kracht.

Psychische energie

De Zwitserse psychiater Carl Gustav Jung, die zowel binnen de psychologie als in spirituele kringen grote invloed heeft gehad, introduceerde het begrip van het collectief onbewuste. Daarmee doelde hij op een dieperliggende laag van de menselijke psyché, waarin zich archetypische beelden en oerervaringen hebben verzameld, gevormd door generaties heen. Deze archetypen zijn volgens Jung geen individuele herinneringen, maar universele patronen die zich in de mens manifesteren. Men zou ze kunnen beschouwen als een vorm van psychische potentie, een reservoir waaruit ervaringen, beelden en betekenissen steeds opnieuw opborrelen. Een verwante gedachte treffen we aan bij de bioloog Rupert Sheldrake, die de hypothese van de zogenaamde morfogenetische velden ontwikkelde.

Dit begrip, oorspronkelijk geïntroduceerd door Alexander Gurwitsch, verwijst naar velden die vorm en structuur in de natuur zouden beïnvloeden. Sheldrake zelf sprak niet direct van energie, maar van velden van informatie. Ze zijn volgens hem noch materie, noch energie in de klassieke zin, maar hun bestaan zou blijken uit hun werking. Toch blijft de vraag zich opdringen: kan iets dat werkzaam is, werkelijk “niets” zijn? In gesprek met onder anderen David Bohm suggereerde Sheldrake dat deze velden mogelijk als een subtiele vorm van energie kunnen worden opgevat. Kenmerkend is in elk geval dat zij zich niet lijken te laten beperken door afstand in ruimte of tijd. Hun invloed blijft bestaan, ongeacht fysieke scheiding. Een vaak aangehaald voorbeeld is dat van gelijktijdige gedragsveranderingen bij dieren van dezelfde soort, zonder dat er direct contact tussen die dieren bestaat. Of men deze verschijnselen nu accepteert of niet, zij wijzen in ieder geval op een mogelijke samenhang die verder reikt dan het individuele organisme.

Telepathie en overdracht

In *The Perennial Philosophy* verwijst Aldous Huxley naar de Britse filosoof C.D. Broad, die zich bezighield met het fenomeen telepathie. Binnen de parapsychologie werd lange tijd veel onder deze noemer geplaatst. Telepathie werd daarbij vaak opgevat als overdracht van bewustzijnsinhouden, wat in de volksmond “gedachtenlezen” wordt genoemd. Voor spiritualisten is dit echter slechts een beperkte vorm van buitenzintuiglijke waarneming. In de eerste helft van de twintigste eeuw bracht de Society for Psychical Research (SPR) veel verschijnselen onder het begrip telepathie samen. Onder invloed van onderzoekers als J.B. Rhine, bekend van zijn experimenten met Zenerkaarten, werd gezocht naar meetbare aanwijzingen voor deze overdracht. Niet iedereen was het met deze benadering eens. De Nederlandse parapsycholoog professor Tenhaeff, onder meer bekend van zijn werk met Croiset, wees erop dat het begrip telepathie te breed werd toegepast. Verschijnselen als helderziendheid, het waarnemen op afstand, vroegen volgens hem om een eigen plaats.

Van veld naar bewustzijn

In een tijd waarin de natuurwetenschap, mede door de ontwikkeling van de kwantumfysica, het begrip materie opnieuw moest doordenken, ontstond het idee dat ook mentale processen mogelijk verbonden zijn met velden van invloed. Van daaruit werd de gedachte ontwikkeld dat niet alleen individuele gedachten, maar ook gezamenlijke intenties een werking kunnen hebben binnen zo'n veld. Begrippen als groepsziel of zelfs wereldbewustzijn vinden hier hun plaats, ideeën die overigens al veel ouder zijn dan de moderne psychologie. Wanneer een groep mensen zich intensief richt op één doel of onderwerp, lijkt hun aandacht zich te bundelen. Hun afzonderlijke mentale processen vormen dan als het ware een gezamenlijk veld.

Sympathische resonantie

Om dit verschijnsel te beschrijven, wordt vaak de term sympathische resonantie gebruikt. Het woord sympathisch betekent hier niet “aardig”, maar “overeenstemmend”. Resonantie verwijst naar het natuurkundige verschijnsel waarbij een trillend systeem een ander systeem in trilling brengt. Samen duiden deze begrippen op het volgende: wanneer meerdere systemen op dezelfde frequentie trillen, versterken zij elkaar. Toegepast op bewustzijn betekent dit dat mensen die zich op dezelfde gedachte, intentie of emotie richten, elkaar als het ware versterken in hun gerichtheid. Hun aandacht komt op één lijn, men zou kunnen zeggen: op dezelfde golflengte. Wanneer die afstemming wordt verstoord, wanneer iemand “uit de toon

valt” ontstaat er dissonantie. De samenhang van het veld verzwakt. Dit kan zelfs door buitenstaanders worden gevoeld als een vorm van spanning. Omgekeerd kan een sterke gezamenlijke gerichtheid leiden tot een merkbare harmonie. Niet alleen subjectief, maar zo wordt in sommige onderzoeken gesuggereerd, mogelijk zelfs objectief meetbaar.

Naar meetbaarheid

Daarmee komen we op een cruciaal punt. Als psychische processen zich daadwerkelijk in een veld manifesteren, rijst de vraag of deze effecten ook meetbaar zijn. Met andere woorden: kunnen we vaststellen dat bewustzijn invloed uitoefent buiten het individu zelf? In dat verband komen we bij een instrument dat op het eerste gezicht weinig met spiritualiteit te maken lijkt te hebben: de Random Number Generator (RNG). Oorspronkelijk ontwikkeld voor toepassingen zoals gokkasten, werd dit apparaat later ook ingezet binnen parapsychologisch onderzoek. Het doel: onderzoeken of menselijke intentie invloed kan uitoefenen op ogenschijnlijk willekeurige processen. Wat dat betekent, en wat de resultaten daarvan ons mogelijk vertellen over de aard van psychische energie, zal in het volgende gedeelte nader aan de orde komen.

Helmut Schmidt en de RNG – een keerpunt?

Is het onderzoek van Helmut Schmidt belangrijk? Ik zou zeggen: ja, en niet een beetje. Met Schmidt betreden we een terrein waar de vraag “zijn gedachten krachten?” niet langer alleen filosofisch of spiritueel wordt gesteld, maar ook experimenteel onderzocht.

Van dobbelsteen naar kwantumproces

Voor Schmidt hield de parapsychologie zich onder meer bezig met psychokinese: de mogelijke invloed van de menselijke geest op fysieke processen. Zijn voorganger J.B. Rhine had dit onderzocht met dobbelstenen, later zelfs met machines die het werpen van dobbelsteen automatiseerden. Het doel was eenvoudig en tegelijk revolutionair: kan de menselijke geest ingrijpen in wat ogenschijnlijk toeval is? Schmidt zette hierin een volgende stap. Hij ontwikkelde een instrument dat gebruik maakte van moderne natuurkunde: de Random Number Generator (RNG). Een RNG produceert willekeurige reeksen getallen. In gokautomaten gebeurt dit via algoritmes, wiskundige formules die schijnbaar willekeurige uitkomsten genereren. Schmidt koos echter voor een andere benadering. Hij bouwde een zogenoemde hardware RNG, gebaseerd op fysieke processen op kwantumniveau, zoals het foto-elektrisch effect. Daarbij worden elektronen op willekeurige momenten losgemaakt van atomen. Deze processen gelden als fundamenteel onvoorspelbaar.

Het experiment: invloed op toeval

Schmidt liet deze RNG reeksen van nullen en enen genereren en opslaan. Tijdens experimenten werden deze reeksen opnieuw afgespeeld, terwijl proefpersonen werd gevraagd zich te concentreren op een bepaalde uitkomst, bijvoorbeeld een hoger aantal enen. Op een scherm verschenen de resultaten in real time. De opdracht was eenvoudig: beïnvloed de uitkomst met je aandacht. Opmerkelijk was dat Schmidt zijn proefpersonen vaak koos uit beoefenaars van vechtsporten of meditatie. Niet vanwege fysieke kracht, maar vanwege hun vermogen tot gerichte concentratie. De resultaten weken systematisch af van het toeval gemiddelde van 50%. Vaak slechts met één à twee procent. Op het eerste gezicht lijkt dat verwaarloosbaar. Maar statistisch gezien is een consistent kleine afwijking juist veelzeggend.